

Suomenkielisten idiomien ymmärtäminen – virolaisten päättelystrategioista

PIRKKO MUIKKU-WERNER

Itä-Suomen yliopisto

Tiivistelmä. Tässä artikkelissa kuvataan niitä strategioita, joita vironkieliset käyttävät ratkoessaan sukukielisten idiomien merkityksiä. Tarkastelun kohteena on kyselytutkimuksen avulla kerätty aineisto. Kyselytutkimukseen osallistui kaksi ryhmää, opiskelijoiden ja heitä vanhempien vastaajien ryhmä. Molemmat ryhmät tulkitsivat 20 eri-ikäisen figuratiivisen sanonnan sisältöä. Niistä osa on lainattu eri kielistä, osa on alkuperältään suomalaisia.

Analyysin kohteena ovat tulkinnoissa hyödynnetyt päättelyprosessit. Tarkoituksena on selvittää muun muassa, miten idiomikonstituentit ohjaavat sanontojen tulkintaa, millainen osuus ensyklopedisellä tiedolla on siihen ja miten vähittäinen irtautuminen avainsanan konkretiasta vaikuttaa merkityksen etsintään. Artikkelissa tarkastellaan myös niitä käsityksiä sanonnan sisällöstä, jotka eivät nojaudu sanonnan yksittäisiin lekseemeihin ja ovat siten holistisempia ja korkealla abstraktiotasolla. Lisäksi pyritään löytämään vastaus seuraavaan kysymykseen: onko kielten läheisellä sukulaisuudella vaikutusta idiomien ymmärtämiseen?

Tulokset osoittavat muun muassa sen, että vironkieliset tunnistavat suomalaisia idiomeja melko hyvin ja että käytössä on lukuisia päättelystrategioita. Jos virolainen sanonta muistutti vähän etäisemminkin suomalaista, tutkimuksen osallistujat uskoivat myös merkityksen olevan identtinen. Samankaltaisuus

saattaa kuitenkin olla harhaanjohtavaa: “petollisia ystäviä” (engl. *false friends*) löytyy paitsi sanojen myös idiomien tasolla.

Avainsanat: idiomit; figuratiivisuus; idiomikonstituentti; L2-idiomit; viro; suomi

1. Idiomit ja niiden merkityksen etsintä

Idiomin sisältö ei välttämättä avaudu pelkästään sitä rakentavien yksittäisten konstituenttien merkitysten summaamisella. Siksi idiomit onkin määritelty semanttisten ja symbolisten suhteiden kokonaisuudeksi (Nunberg ym. 1994: 492–493). Se on konventionaalistunut vakiintuneeksi rakenteeksi, jonka koko merkitys on pääteltävissä yhdistämällä yksittäisten konstituenttien merkitykset toisiinsa. Tässä artikkelissa idiomista käytetään myös termiä (figuratiivinen) sanonta – osittain toiston välttämiseksi¹.

Psykolingvistinen tutkimus on osoittanut, että idiomien ymmärtäminen on riippuvaista yhtäältä konstituenttisanojen merkitysten, toisaalta idiomaattisen kokonaismerkityksen välisestä ei-mielivaltaisesta suhteesta (Cacciari & Tabossi 1988; Nunberg ym. 1994; Glucksberg 2001; Geeraerts 2002). Ongelmallista saattaaakin olla se, että idiomissa kohtaavat konkreettinen ja kuvallinen merkitys, eikä ymmärtämisen lähtökohta ole selviö, jos sanonta ei ole ennestään tuttu. Toisaalta jos konkreettinen merkitys ei tunnu mahdolliselta, tulkinta suuntautuu toisaalle, kohti figuratiivista vaihtoehtoa. Koska esimerkiksi pelihousujen repiminen ei ole yleensä luonteva reaktio mihinkään, päädytään helposti abstraktimpaan, vihastumisen merkitykseen.

Yksi suosituimmista käsityksistä siitä, miten idiomin merkitys on hahmotettavissa, on ns. konfiguraatiohypoteesi (engl. *configuration hypothesis*). Sen mukaan idiomin tunnistaminen ja monisanaisen sanonnan hahmottaminen ovat samantapaisia prosesseja. (Ks. esim. Cacciari

¹ Kyselylomakkeessa on käytetty myös termiä fraasi, koska sen on oletettu olevan osalle vastaajista tuttu.

& Tabossi 1988; Tabossi ym. 2005.) Lähtökohtana pidetään idiomien lause- tai lausekemaisuutta. Silti tulkinnassa idiomien osat vaikuttavat kokonaisuuteen samaan tapaan kuin yksittäiset sanat lauseen sisältöön. (Cacciari & Glucksberg 1991: 217; ks. myös Korhonen 2018.)

Yleensä ajatellaan, että figuratiivisen merkityksen tavoittaminen edellyttää tietyn avainsanan (engl. *key word*) havaitsemista. Siten esimerkiksi idiomissa *vetää herneet nenäänsä* tekstiyhteyden mukaan vasta joko *herne* tai *nenä* paljastaisi lausuman kuvaannollisuuden. (Avainsanasta ks. tarkemmin Vega-Moreno 2001: 75 lähteineen.) Useimmiten merkityksen jäljittämiseksi on välttämätöntä tulkita kuvaannollisesti kaikki sanat, mutta toisaalta jokainen sana edistää itsenäisesti kokonaisuuden syntymistä (Vulchanova ym. 2011: 209–211).

Idiomien läpinäkyvyydellä tai läpinäkymättömyydellä (termeistä ks. esim. Geeraerts 1995, 2002) on suuri vaikutus idiomien ymmärtämiseen. Esimerkiksi jos idiomiin *Bermudan kolmio* törmäajällä ei ole tietoa Puerto Ricon, Floridan ja Bermudan rajaamasta kolmionmuotoisesta alueesta, johon väitetään kadonneen paljon laivoja ja lentokoneita, idiomi on hänen kannaltaan läpinäkymätön. Sen konstituentit eivät auta sanonnan merkityksen (‘alue tai tila, joka aiheuttaa ongelmia’) etsinnässä. Sen sijaan *puolella korvalla* -idiomin jäljille voi päästä sen osien kautta. Vaikka sillä ei ole suoraa merkitysyhteyttä tarkkaamattomuuteen, se on läpinäkyvä pelkästään sanan *puoli* vastakohtaparin *täysi* kautta (ks. esim. Nenonen 2002: 4, 33; Cieśllicka 2015).

Viestiin kirjattu käsite voi erota siitä tarkoitteesta, joka on haluttu kommunikoida ja jonka oivaltaminen koodatun ja taustatiedon avulla päättelemällä jää kuulijan tehtäväksi. Englannissa on olemassa metafora *my lawyer is a shark* ‘lakimieheni on hai’ sekä sanonta *to swim with sharks* ‘uida haiden kanssa’. Kun kuulija päättelee, että koodattu merkitys (‘hai’) on ilmeisessä ristiriidassa puhujan tarkoituksen kanssa, hänen on testattava käytettävissään olevia hypoteeseja tavoittaakseen idiomien merkityksen (‘olla epämiellyttävässä seurassa’). (Vega-Moreno 2001: 81, 84–87, 2005: 392–394, 402–403.)

Tällaiset hypoteesit voivat sisältää erilaisia oletuksia esimerkiksi syy- ja seuraussuhteista. Ne saavat alkunsa lausumaa prosessoitaessa ja saattavat olla tavoitettavissa idiomiin koodattujen käsitteiden ensyklopedisesta tiedosta. Puhujan tai kirjoittajan merkityksen tavoittaakseen kuulija tai lukija saattaa liikkua erilaisten tulkintojen välillä, kunnes jokin niistä tyydyttää odotukset. Kussakin vaiheessa suositaan helpoimmin tarjoutuvaa ja järkevintä hypoteesia. Esimerkiksi *hai*-metafora voi välittää monia implikaatioita. Idiomien *uida haiden kanssa* merkitykseen 'olla epämiellyttävässä seurassa' on päästävässä, koska ainakin uimaseuralaisten vastenmielisyys ja pelottavuus on tiedossa. Siten mikä tahansa yhteistoiminta niiden kanssa tuntuu vähemmän houkuttelevalta. (Gutt 1991: 9, 50–51; Vega Moreno 2001: 85, 105, 2005: 392, 415; Vulchanova ym. 2011: 225.) Päätely syntyy siis muun muassa analogisesta järjestyksestä sekä kyvystä yhdistää aiempi tieto ja kokemus lingvistiseen ilmaisuun. Päätelyn tuottamaa räsitystä vähentää melkoisesti sellainen konteksti, jossa optimaalisen prosessoinnin edellytykset täyttyvät. (Gutt 1991: 27–28.)

1.1. Toisen kielen oppija ja kohdekielen idiomien ymmärtäminen

Edellä olevien väittämien on todettu pitävän paikkansa äidinkielisten idiomien tulkinnasta. Pätevätkö ne myös siinä tapauksessa, että sanonnat kohdataan vieraassa kielessä? Kun puhutaan idiomien suhteesta eri kieliin, kaksi kieltä eivät yleensä eroa käsitteellisesti, koska kummassakin kielessä on kategoria idiomit. Ne voivat kuitenkin kielittäin muistuttaa toisiaan tai olla hyvinkin erilaisia. Myös niiden jakauma voi vaihdella: joskus molemmissa toisiinsa verrattavissa kielissä samat tarkoitteet on ilmaistu idiomilla, joskus vain toisessa kielessä. (Laufer 2000: 188.)

Jo varsin lyhyt kontakti kohdekielen kanssa paljastaa kuitenkin, että idiomeja käytetään sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä. Idiomien avulla on mahdollista ymmärtää syntyperäisten kieltenpuhujien tapaa ajatella, tuntea ja olla vuorovaikutuksessa keskenään. Figuratiivinen kieli koodaa tapoja, kulttuurisia uskomuksia, sosiaalisia asenteita ja normeja,

ja toisen kielen idiomeihin perehtymisen kautta voimme saada selville, miten kohdekielessä ilmaistaan ajatuksia, mielipiteitä ja tunteita. Tämän vuoksi sanontojen tuntemus on osa sujuvaa ja luontevaa kommunikatiota toisella kielellä. (Ks. esim. Giora 2002; Sprenger ym. 2006.) Kielen katsotaan jopa menettävän suuren osan monimuotoisuudestaan, jos idiomeja ei käytetä lainkaan (De Caro 2009).

Sanontojen hallintaa vieraalla kielellä on kuitenkin pidetty erityisen vaikeana. Äidinkielen puhujan sanavaraston on kaiken kaikkiaan suurempi kuin oppijan. Näin ollen jopa edistyneet kielenoppijat tietävät vähemmän idiomeja kuin syntyperäiset puhujat, jotka hyötyvät idiomien herättämisestä heille tutuista kulttuurisista ja historiallisista assosiaatioista. Tällainen taustatieto lisää idiomien läpinäkyvyyttä. On kuitenkin esitetty, että L2-puhujat palauttaisivat mieleensä äidinkieltensä yhteydessä käyttämiään strategioita, kun he pyrkivät ratkaisemaan vieraan kielen outojen idiomien merkityksiä (L2-oppijoiden käyttämistä muista strategioista ks. esim. Cooper 1999: 243–252). Toisaalta esimerkiksi äidinkielenään suomea puhuvat eivät aina onnistu ymmärtämään idiomeja, minkä osoittaa tämän artikkelin lähtökohtana oleva aiempi tutkimus (Muikku-Werner & Penttilä 2014; Penttilä & Muikku-Werner 2014).

Koska vieraskielisen idiomien tunteminen on harvinaista, kielenoppijoiden on usein ensin analysoitava idiomien konstituentit yrittäessään ratkaista sen merkitystä. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että oppijat saattavat nähdä jopa sellaisia kytkentöjä, joita syntyperäiset puhujat eivät olisi koskaan pohtineet tai joita heidän ei ole koskaan aiemmin tarvinnut harkita. Tietyllä tavalla vähäisempi tieto voi johtaa siihen, että ei-syntyperäinen puhuja pitää jotakin idiomia läpinäkyvänä, minkä vuoksi hän antaa sille virheellisen merkityksen oman näkemyksensä perusteella. Esimerkiksi englantia opiskelevien on havaittu tukeutuvan tavallisimmin kontekstista välittyvään sananmukaiseen merkitykseen ja päätyvän sitä kautta figuratiiviseen merkitykseen. (Carrol ym. 2018: 24, 38–39; samansuuntaisista havainnoista ks. myös Cooper 1999; Bulut & Çelik-Yazici 2004.)

Mikäli kielenoppijat prosessoivat idiomeja siten, että he valitsevat niiden yksittäiset konstituentit figuratiivisen merkityksen etsinnän lähtökohdaksi, lopputulos voi siis olla virheellinen (Abel 2003). Haasteellisia ovat lisäksi sellaiset kielennykseltään toisiaan muistuttavat L1- ja L2-idiomit, joiden figuratiiviset merkitykset kuitenkin poikkeavat toisistaan. Niissä tapauksissa, joissa kuvalliset merkitykset kohtaavat, oppija noutaa merkityksen suoraan sanastostaan sen sijaan, että joutuisi hyödyntämään käytössään mahdollisesti olevaa laajempaa semanttista, kulttuurista tai kontekstuaalista tietoa. (Ks. Carrol ym. 2018: 24–26 läheteineen.) Esimerkiksi virolaisten englanninopiskelijoiden on havaittu hyötyvän L1- ja L2-idiomien läheisestä samankaltaisuudesta silloinkin, kun idiomit ovat läpinäkymättömiä (Forssten 2019: 29; suomenoppijoiden ongelmista ks. esim. Honkonen 2002; Pilli-Sihvola 2017).

Täydellistä yksimielisyyttä kielenoppijoiden kyvystä ymmärtää idiomeja ei tutkijoiden kesken kuitenkaan ole saavutettu. Osa tutkimustuloksista viittaisi siihen, että syntyperäisten ja ei-syntyperäisten kielenpuhujien tavassa prosessoida idiomeja ei olisi merkittäviä eroja. Myös suomenkieliset turvautuvat esimerkiksi konstituenttilähtöisiin strategioihin, jos äidinkielen idiomi ei ole kovin tuttu (Muikku-Werner & Penttilä 2014: 398).

1.2. Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä artikkelissa kuvataan niitä strategioita, joita vironkieliset käyttävät ratkoessaan suomenkielisten idiomien merkityksiä. Tarkastelun kohteena on kyselytutkimuksen avulla kerätty aineisto. Kyselytutkimuksen päätavoitteena oli kerätä vastaajien näkemyksiä heidän merkityksen jäljittämisen prosesseistaan. Tulosten analysoinnissa ei sovelleta kaikkia edellä mainittuja tulkintamalleja, mutta perusoletus on se, että testiin osallistuneiden tulkintoihin vaikuttaa merkittävästi idiomien tuttuus, minkä vuoksi he eivät joudu turvautumaan pelkkään päätelyyn. Tutkimuskysymykset ovat viimeistä lukuun ottamatta samat kuin aiemmassa, ensikielisten suomenpuhujien suomalaisten idiomien

tulkintaa selvittäneessä tutkimuksessa (Muikku-Werner & Penttilä 2014: 374).

- Miten idiomikonstituentit vaikuttavat figuratiivisen merkityksen syntyyn? Onko jokin osa toista tärkeämpi?
- Millaista ensyklopedista, kielellistä tai muuta taustatietoa päätelyssä käytetään avuksi?
- Millaisia ymmärtämisprosesseja informanttien kuvauksista on hahmotettavissa: mikä johtaa heitä kohti tulkintaa tai mikä estää sen?
- Miten virosta ja suomesta löydettävien idiomien mahdollinen samankaltaisuus vaikuttaa tulkintoihin, ja onko siitä etua vai haittaa?

Vaikka muodollisen opetuksen yhteydessä monet idiomeista opitaan vähitellen sellaisinaan, uusia sanontoja kohdataan myös muissa yhteyksissä. Virolaiset ja suomalaiset ovat melko paljon tekemisissä esimerkiksi toistensa tekstien kanssa luokkahuoneen ulkopuolellakin. Koska aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu, ettei edes äidinkieltään puhuvan ole helppo selvittää entuudestaan tuntemattomien ja läpinäkymättömien sanontojen merkitystä, oletuksena on, että suomea opiskelevat tai sitä jo jonkin verran osaavatkin törmäävät tulkintavaikeuksiin. Siten idiomien merkityksiä hakevien oppijoiden vastauksissa saataneen näkymään vaihteleva kirjo erilaisia tulkintatapoja.

Luvussa 2 esitellään analysoitavat idiomit, kysely ja informantit. Luvussa 3 tarkastellaan lähinnä yksittäisen idiomikonstituentin varassa syntyneitä tulkintoja, jotka nojautuvat joko avainsanaan liittyvään ensyklopediseen tietoon (3.1) tai siihen kytkeytyviin erilaisiin assosiaatioihin ja abstrahointeihin (3.2). Luvussa 4 esitellään niitä idiomien merkityksiä, jotka ovat löytyneet korkealta abstraktilta tasolta ja ovat luonteeltaan holistis-figuratiivisia. Luvussa 5 pohditaan virolaisten sanontojen vaikutusta suomalaisten idiomien tulkintaan. Lopuksi tarkastellaan keskeisiä tuloksia ja pohditaan niiden mahdollista soveltuvuutta kohdekielisten ymmärtämisen avuksi.

2. Aineisto, metodi ja informantit

2.1. Analysoitavat idiomit

Kyselyyn (ks. liite 1) on sisällytetty kaiken kaikkiaan 20 idiomia, jotka esiintyvät jo aiemmassa, pelkästään suomalaisille vastaajille suunnatussa kyselyssä (Muikku-Werner & Penttilä 2014; Penttilä & Muikku-Werner 2014). Osa niistä on kansainvälisesti tunnettuja. *Baabelin tornin* 'kieellinen tai kulttuurinen moninaisuus tai sekamelska' lähtökielenä on todennäköisesti heprea, josta se on käännetty sananasaisesti myös lukuisiin muihin kieliin. Eurooppalaisia käännöslainoja edustavat myös *kaksiteräinen miekka* 'asialla on hyvät ja huonot puolensa' ja *haukkua väärää puuta* 'moittia syytöntä, syyttää väärää kohdetta'. Sananasaisesti englannista on käännetty *apina selässä* '(mentaalinen) ongelma tai vaikeus' ja *rampa ankka* 'kauden lopun vuoksi toimintakyvyn poliitikko'. Myös *nähdä punaista* 'raivostua' ja uusia idiomeja edustava *joutua suihkuun* 'joutua pois pelistä' tunnetaan useissa kielissä.

Nimenomaan lainaidiomien voi olettaa sisältävän elementtejä, jotka edellyttävät lähtökulttuurin tuntemusta. Suomessa samoin kuin monissa muissakin kielissä on runsaasti idiomiainesta, joka perustuu muun muassa antiikin kulttuuriin, Raamattuun, länsimaisen kirjallisuuden klassikoihin tai muinaisiin legendoihin. Sanontojen kautta välittyä asioita, jotka eivät kuulu kovin läheisesti suomalaiseen kulttuuriin. Vanhimmat niistä edustavat kuitenkin myös suomalaisten jakamaa yhteistä länsimaista kulttuuriperintöä. (Ks. esim. Piirainen 2012.)

Uusiin lainaidiomeihin *apina selässä* ja *rampa ankka* sisältyy puolestaan biologista tietoa (ks. Penttilä ym. 1998). Kyseiset eläimet, kehonosa *selkä* ja toisen kehonosan toimimattomuuden kirjaava adjektiivi *rampa* ovat tuttuja. Ylipäänsä sanonnoissa suositaan usein eläimiä: jokin on *harvinainen lintu*, tai joku *nukkuu koiranunta*. Lintuun tai koiraan liittyvien ominaisuuksien tai aktiviteettien havainnollisuuden kautta on tuotettavissa melko helposti tunnistettavia merkityksiä, kun taas *apina selässä* ja *rampa ankka* eivät hevin avaudu.

Suurin osa kyselyn idiomeista on supisuomalaisia: *heittää veivinsä* ‘kuolla’, *ottaa aivoon* ‘ärsyttää’, *olla härillään* ‘olla kiimassa, innostunut’, *olla täpinöissä* ‘olla kiihdyksissä, innostunut’, *laittaa rukkaset naulaan* ‘lopettaa esim. yrittäminen tai työnteko kesken’, *vetää herneet nenään* ‘menettää malttinsa’, *sormet syyhyävät* ‘haluta kovasti, odottaa innokkaasti’, *lusikka pohjassa* ‘hyvin kovaa, täysillä’ (tavallisesti *ajaa*-verbin kanssa), *tulla puskista* ‘tulla yllätyksenä, yllättäen’, *nakit silmillä* ‘vahvasti juovuksissa’, *ihan sikana* ‘todella paljon’, *ei oo kaikki muumit laaksossa* ‘olla tyhmä, mentaalisesti tasapainoton’ ja *puhua tanskaa* ‘öksentää’. Kolme viimeksi mainittua on uudehkoja.

Jotkin idiomit viihtyvät tietäntyyppisissä yhteyksissä. *Baabelin torni* ei juuri esiinny arkikielessä, *apina selässä* ja *joutua suihkuun* kytkeytyvät urheiluteksteihin, *rampa ankka* puolestaan politiikan kieleen. Arki-kielisiä ja epämuodollisia ovat *heittää veivinsä*, *ihan sikana*, *vetää herneet nenään*, *ei oo kaikki muumit laaksossa*, *nakit silmillä* ja *puhua tanskaa*. Loput sanonnoista ovat enemmän tai vähemmän vapaita valitsemaan ympäristönsä. (Penttilä & Muikku-Werner 2014.)

Kaikille kyselyn sanonnoille on ominaista, että ne ovat selkeästi figuratiivisia. Idiomeiksidihan luokitetaan joskus myös muunlaisia lähinnä syntaktisesti vakiintuneita sanaliittoja kuten *ottaa huomioon* tai *ottaa opiksi*. Nämä edustavat ns. koodattavia idiomeja (engl. *idioms of encoding*), jotka edellyttävät tiettyä muotoa ja jotka on helppo ymmärtää, mikäli sanayhdistelmään kuuluvien yksittäisten sanojen merkitys tunnustetaan. Testi-idiomit edustavat dekodattavia idiomeja (*idioms of decoding*), jotka ovat perinteisen idiomien määritelmän mukaisia ilmauksia. Niillä on vakiintunut muoto, mutta niiden merkityksen selvittämiseen ei riitä niihin kuuluvien yksittäisten sanojen merkityksen tietäminen. (Jaottelusta ks. Makkai 1972: 56–57.)

2.2. Kysely ja informantit

Aiemmissa tutkimuksissa tunnistettavat sanonnat ovat olleet joko sijoitettuja tekstiin tai irrallisia (esim. Mäntylä 2004: 93–94). Kontekstin on havaittu auttavan idiomien ymmärtämistä. Aina ei ole kuitenkaan helppo keksiä sellaista tekstiyhteyttä, josta merkityksen hahmottuminen olisi vaivatonta. Joskus konteksti taas voi liikaa ohjata ratkaisun löytämistä. Tekstiin sisältyvä hankala yksittäinen elementti (jopa koko tuntematon idiomiksi) saatettaisiin ohittaa, mikäli sen ymmärtäminen ei kokonaisuuden kannalta näyttäisi välttämättömältä. Jotta voidaan sulkea pois tämä mahdollisuus, tässä artikkelissa selitettävät idiomit ovat kontekstittomia.

Toki kontekstin mukanaoloa voitaisiin puolustaa. Sanonnan figuraatiivisuus hahmottuu ainoaksi tulkintavaihtoehdoksi nimenomaan siksi, että kirjaimellinen merkitys ei ole kokonaisuuden kannalta järjellinen. Kun kontekstin ymmärtämistä ohjaava apu puuttuu, voisi kuvitella, että testattavien idiomien irrallisuus lisäisi selitysten konkreettisuutta, eikä kuvallisuutta tavoitettaisi. Tämä mahdollinen tulema ehkäistiin kertomalla testattaville, että testin lausekkeet ovat sanontoja. Idiomiksi on esitetty testissä seuraavasti: '(jokin on) *Babelin torni*' tai '(joku) *vetää herneet nenään*'. Pronominin valinnalla sanonta kytketään elolliseen tai elottomaan referenttiin. Kun verbin lähtökohtana ei ole leksikografinen perusmuoto eli infinitiivi, uskotaan idiomiksi olevan vastaajalle havainnollisempi (sanakirjojen hakusanojen valinnasta ks. esim. Korhonen 2001: 28).

Tietoa idiomien merkityksistä ja niihin päätyemisestä kerättiin lomakekyselyn avulla. Informantteja pyydettiin kuvaamaan idiomille hahmottamansa merkitys, mikäli he eivät tunteneet sitä entuudestaan. Saatteessa korostettiin, ettei ollut tärkeää tietää "oikeaa" merkitystä. Omaan ehdotukseen päätymistä pyydettiin perustelemaan. Vastauskielenä myös viro oli mahdollinen. Vastaajia pyydettiin kertomaan myös ikänsä, sukupuolensa ja osaamansa kielet. Koska tutkimuksen tavoitteena ei ollut selvittää, miten hyvin vironkieliset osaavat sukukielisiä

idiomeja, testiin valittiin myös hankalia idiomeja, joita kaikki suomenkielisetkään eivät tunne. Oletus oli, että sekä idiomien outouden että kontekstin puutteen vuoksi vastaajat turvautuisivat erilaisiin tulkintatapoihin, muun muassa erilaisten taustatietojen tai miellelyhtymien hyödyntämiseen. Tarkoituksena oli nimenomaan jäljittää ne keinot, joiden avulla merkityksiä voi pyrkiä etsimään.

Kyselyyn vastanneet virolaiset edustavat kahta ryhmää. Nuorten ryhmä (N = 13; koodi Op) opiskelee parhaillaan suomea tasolla B1 (työelämässä toimimisen ja vieraalla kielellä opiskelun minimitaso) joko Tarton tai Tallinnan yliopistossa tai on oppinut sitä esimerkiksi Suomessa. Keski-ikäisten (N = 7; koodi Ki) suomen taito on hankittu eri tavoin elämän eri vaiheissa. Molempien ryhmien edustajat tunnistivat yksittäiset sanat (lekseemin merkityksen sai myös halutessaan tarkistaa sanakirjasta) mutta eivät välttämättä idiomiä.

Vertailuryhmänä on joukko joensuulaisia lukiolaisia (N = 46; koodi JOEluk). Jo aiemman tutkimuksen (Muikku-Werner & Penttilä 2014) perusteella tiedetään, etteivät kaikki äidinkielistkään suomenpuhujat tavoita kuvallista merkitystä. Vertailuryhmäksi valikoituivat tällä kertaa nimenomaan nuoret puhujat, koska osa testi-idiomeista on uudehkoja ja siten mahdollisesti heidän tuntemiaan ja suosimiaan (*nakit silmillä* 'juovuksissa'). Vaikka tutkimusote on laadullinen, liitteen 2 taulukossa on kuvattu eri ryhmien vastauksien määrällinen jakauma. Sitä ei kuitenkaan käsitellä yksityiskohtaisesti tässä artikkelissa.

Kyselyyn osallistuneet olivat siis joko opiskelleet suomea tai sitä oli opittu epämuodollisissa yhteyksissä. Viro ja suomi ovat sukukieliä, mistä oletetaan olevan sekä hyötyä että haittaa. On kiinnostavaa selvittää, ohjaako äidinkieli kohdekielisen merkityksen päättelyä, mikäli viron ja suomen idiomit muistuttavat toisiaan. Oletetaanko ulkoisesta samankaltaisuudesta seuraavan myös merkitysten identtisyys?

3. Idiomikonstituentit ja idiomien merkitys

Tässä luvussa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: mikä on idiomien avainsana merkityksen hahmottamisen kannalta, ja kuinka konkreettisia tai abstrakteja tehdyt merkityspäätelmät ovat? Nämä kaksi näkökulmaa eivät välttämättä erotu selkeästi informanttien vastauksista, tai yhdestä vastauksesta voi hahmottaa erilaisia tulkinnallisia ulottuvuuksia. Aiemman tutkimuksen perusteella on oletettavissa, että jos kyseessä on tuttu idiomien, sen merkitys hahmottuu lausekkeen tasolla. Jos idiomien on tuntematon, merkitystä pääteltäessä edetään sana sanalta. (Vega-Moreno 2001: 100.)

Analyysin kohteena ovat erityisesti ne vastaukset, joissa idiomien merkitys on tuntematon, sillä niiden kautta saadaan tietoa tulkinnassa käytetyistä keinoista. Käsittelemme yhtäaikaista sekä testiin osallistuneiden virolaisten että joensuulaisten lukiolaisten vastaukset. Jälkimmäisissä on aika vähän selityksiä merkitykseen päätymisestä, joten kokonaisvaltaista vertailua virolaisten vastaajien ja suomalaisten lukiolaisten perusteluista ei voi esittää.

3.1. Konstituenttien konkretia: avainsanat ja ensyklopedinen tieto

Idiomaattisuuden tulkinnallinen lähtökohta vaihtelee ilmaisuihin. Kuvaannollinen merkitys ei aina aktivoidu sanonnan ensimmäisestä sanasta (Cacciari & Tabossi 1988; Tabossi & Zardon 1993). Idiomien konstituentit voivat olla eriarvoisia, toinen sana toista tärkeämpi, mutta yleensä konstituenttien ilmaisemat käsitteet ymmärretään. Kun käsitteiden välittämää informaatiota prosessoidaan, osa käsitteisiin kytkeytyvästä ensyklopedisesta tiedosta voi olla tärkeää jonon kirjaimellisen tulkinnan kannalta. Osa elementeistä taas hahmottuu vähemmän relevanteiksi. (Gutt 1991: 22–24; Vega-Moreno 2001: 85, 101).

Mooseksen kirjan mukaan Baabelin tornista tiedetään sen verran, että alun perin yksikielisen ihmiskunnan oli tarkoitus rakentaa siitä taivaisiin asti ulottuva. Ylimielisyydestä vihastunut jumala esti

valmistumisen ja sai aikaan kielellisen sekasorron. Aihe ei ole tyyppillinen arkikeskusteluissa, ja idiomin merkitys rakennetaan nimenomaan kyseisestä tornista varastoidun ensyklopedisen tiedon varaan:

- (1) Se tarkoita että jokin ei voida lopettaa. (OpN2)
- (2) Olen kuullut että Baabelin torni rakennuksena oli/on iso. (JOElukN44)

Etsittäessä idiomin *apina selässä* merkitystä yksi lähtökohta on *apinan* kirjaimellinen tarkoite. Toisin kuin esimerkiksi Baabelin tornista apinasta useimmilla on varsin paljon tietoa (tiedon saatavuudesta ks. esim. Gutt 1991: 17). Jos idiomin (*jollakulla*) on *apina selässä* tulkinnassa huomio kiinnittyy konstituenttien ensyklopediseen merkitykseen, tulkinnassa korostuvat ensisijaiset käsitykset apinasta, sen koosta ja ketteryydestä. Selässä olevan apinan voi hahmottaa olevan vaikkapa kyyryssä.

- (3) Võib olla: keegi küürakil nagu ahv. ‘Voi olla: joku on kyyryssä kuin apina.’ (OpM10)

Jos avainsanaksi hahmottuu selkä, tulkinnan synnyn voi nähdä myös syy- ja seuraussuhteen kautta: taakan kantaminen tuottaa fyysisen väsyn, kyttyrän (kausaalisuudesta selityspäätteena ks. Cacciari 1993: 40). Toisaalta voi tietysti ajatella apinan muistuttavan kyttyrää.

- (4) Kas see võib tähendada, et küür on seljas? ‘Voiko tämä tarkoittaa, että selässä on kyttyrä?’ (OpN12)

Jos idiomin *joutua suihkuun* tulkinnan lähtökohtana on sana *suihku*, yksi mahdollisuus on keskittyä sen tavallisimpaan käyttötarkoitukseen. Jälkimmäisessä esimerkissä on korostettu idiomiin kirjatun peseytymisen pakollisuuden syytä:

- (5) Keegi läheb duši alla pesema. ‘Joku lähtee suihkuun peseytymään.’ (OpM1)
- (6) joku on likainen (JOElukM43)

Alun perin nuorison suosima sanonta (*jotakin*) *ihan sikana* tuntuu kirjaimellisesti tulkittuna viittaavan vähemmän ihmismäiseen olemisen tapaan. Joissakin *sika*-sanasta lähteissä, sinänsä loogisissa tulkinnoissa,

lähdetäänkin liikkeelle kyseisen eläimen kielteisiksi luokittuvista ominaisuuksista:

- (7) Räpane (likainen) (OpN3)
- (8) See võiks tähendada midagi halvustavat, võrdlus seaga. ‘Se voisi tarkoittaa jotain halveksivaa, vertaus sikaan.’ (OpN12)

Toisenlainenkin tulkintakongkretia on läsnä kielenoppijan tavassa hahmottaa käytettyä kieltä. *Siga* luokitetaan osatun kielitieteellisen termin avulla:

- (9) Ehk tähendab see sama, mis eesti keeles *sig*-liide (nt *sigalahe*). ‘Ehkä se tarkoittaa samaa, kuin viron kielessä *sig*-liite (*sigalahe*).’ (OpN4)

Jos kaikki sanonnan *vetää herneet nenäänsä* muodostamat lekseemit otetaan kirjaimellisesti, tulkinta voi olla varsin konkreettinen. Jälkimmäisessä esimerkissä idiomin sisältöä on muokattu ehkä todellisuutta paremmin vastaavaksi, järkeväksi neuvoksi:

- (10) Nina on hästi kinni. ‘Nenä on hyvin kiinni.’ (OpN11)
- (11) võta herved ninast ‘ota herneet nenästä’ (OpN2)

Ei oo kaikki muumit laaksossa -idiomin alussa on sana *jollakulla*, jonka tarkoitus on ohjata figuratiivisen merkityksen (‘joku on tyhmä’) jäljille. Erikoista on se, ettei mikään sanoista välttämättä vihjaa sen merkitykseen, se on läpinäkymätön. Suomenkielisille idiomin ymmärtäminen on helpompaa, sillä kielessämme se liittyy useiden samaa syntaktista rakennetta noudattavien, samamerkityksisten idiomien joukkoon. Niiden keksiminen on erityisesti nuorison suosiossa, ja niitä on todella runsaasti: *ei oo kaikki kupit kaapissa*, *ei oo kaikki inkkarit kanootissa*, *ei oo kaikki murot kulhossa* tai *ei oo kaikki pöllöt tornissa* (Kortelainen 2011: 32–33). Viron idiomiin *pole kõik kodus*, joka on rakenteellisesti samantapainen kuin suomen idiomi *ei ole kaikki kotona*, viitataan vain yhdessä vastauksessa. Jos tulkintakehys puuttuu, keskeiseksi nousee se, että konkreettisesti ei olla jossakin. Muumit ovat tosin vaihtuneet ihmiksi ja laakso paikaksi yleensä tai kodiksi.

- (12) kaikki inimesi (oodatud) ei ole kohal. 'kaikki ihmiset (odotetut) eivät ole paikalla.' (OpN11)
- (13) Kõik inimesed ei ole veel kodus. 'Kaikki ihmiset eivät ole vielä kotona.' (OpM1)

Myös *rampa ankka* -idiomi on melko läpinäkymätön. Monet vastaajat keskittyvät tulkinnoissaan nimenomaan rampuuteen. Kun tiedetään että kyseessä on sanonta, ankan uskotaan yleensä edustavan henkilöä ja rampuuden ylipäänsä tavallista heikompaa fyysistä suorituskykyä.

- (14) Joku/jokin näyttää kehnolta? (KiN1)
- (15) Keegi on hädine. 'Joku on vaivainen.' (OpM10)

Myös lukiolaisten vastauksissa tulkinnat sidostuvat konkreettisesti terveydentilaan.

- (16) Voisi liittyä jollain tavalla huonoon kävelyyn. (JOElukM9)
- (17) Fyysisesti loukkaantunut pysyvästi. (JOElukM31)

Humalassa olemisella ei tunnu olevan mitään yhteyttä *nakit silmillä* -idiomiin. Tulkinnoissa lähtökohtana voi olla konstituentti *silmit*. Vaikka *nakit* silmien päällä eivät tunnu kovin realistiselta vaihtoehdolta, niiden katsotaan ylipäänsä heikentäneen näkökykyä tai edustavan mitä tahansa näkemisen esteeksi kuviteltavaa asiaa. Tulkinnat jäävät konkreettiselle tasolle.

- (18) *nakit silmillä* - klapid silmadel 'silmälaput silmillä' (OpN2)
- (19) Ei näe hästi 'Ei näe hyvin' (OpN3)
- (20) Voisi liittyä johonkin, että ei näe kunnolla. (JOElukM9)

Kyselyn ohjeistuksessa puhutaan sanonnoista. Kuitenkin idiomien sisältöä etsivälle konstituenttien kirjaimellinen merkitys ja osa kustakin tarkoitteesta tiedetyistä faktoista ovat tärkeitä. Jotkut vastaajista pysyttelevätkin melko lähellä kokemuksellista todellisuutta: ensyklopedinen tieto leksemeistä vaikuttaa merkityksen hahmottamiseen, ja tulkinta jää konkreettiselle tasolle.

Idiomin ensimmäinen sana ei välttämättä ole ainoa eikä tärkein tulkinnan lähtökohta. Edellä esitetyt analyysit avainsanan valinnasta

perustuvat niihin vastauksiin, joissa asianomainen keskittää huomionsa nimenomaan jompaankumpaan lekseemiin. Usein yksittäisen sanan tarkoite “muuttaa” eri kategoriaan: esimerkiksi *apina* tai *ankka* vaihtuu ihmiseksi. Tällainen niin sanottu metaforinen siirtymä (vrt. *olet leijona*) ei ole harvinainen. Monien idiomien taustalla onkin metafora.

Toki ei voi tarkalleen tietää, miten merkityksiä prosessoidaan. Mitä luultavimmin se lausekkeen osa, josta vastaajalla on hallussaan kokemuseräistä tai ensyklopedista tietoa, on ensisijainen lähtökohta hänen tulkittessaan tuntematonta ja kontekstistaan irrotettua idiomia. On mahdollista puhua jonkinlaisesta siirtovaikutuksesta: yhdessä tilanteessa opittuja tietoja tai taitoja voidaan soveltaa jossakin toisessa tilanteessa.

3.2. Konstituentit: abstrahointi, assosiaatiot ja alluusiot

Jos idiomia ei tunneta entuudestaan, lähinnä sen irralliset leksikaaliset yksiköt ovat aluksi lähtökohtana merkityksen etsinnässä. Edellisessä luvussa merkitys on hahmottunut lähinnä esineellisen konkretian varassa. Jos siitä irtaantuu, tulkinta voi siirtyä entistä abstraktimmalle tasolle. Siinäkin tapauksessa erillisillä konstituenteilla on tärkeä osuus idiomien ymmärtämisessä. Joskus on vaikea hahmottaa, ovatko vastaajan tulkintaan vaikuttaneet molempiin konstituentteihin yhdistyneet assosiaatiot, vai vain toiseen. Konstituenttien välillä on kuitenkin uumoiltavissa jonkinasteista tärkeyseroa. Vastaajien tässä luvussa ehdottomat merkitykset eivät ole abstraktiotasoltaan niin korkeita kuin luvussa 4 esitetyissä holistisissa tulkinnoissa.

Vega-Moreno (2003: 398) huomauttaa, että jos erisnimi on tuntematon, sen avulla ei kyetä viittaamaan asiayhteyden ulkopuolelle. Baabeli sinänsä tarjonnee vain harvoille lähtökohdan, josta edetä. Jos tarkastelun keskipisteessä on kuitenkin Raamatusta tuttu torni, se assosioituu johonkin epätavallisen kookkaaseen ja sitä kautta rehentelevyteen:

- (21) Voi olla, että joku haluaa tehdä jotakin mahtailevaa, suurellista. Tällainen selitys, koska se Baabelin torni näyttää joltain suurelta, mahdotto-
malta. (OpN5)

- (22) Keegi peab end teistest tähtsamaks. Ehk tähendab see sama, mis eesti keeles “maailma naba”. ‘Joku pitää itseään toista tärkeämpänä. Ehkä tarkoittaa samaa, kuin viron kielen “maailman napa”. (OpN4)

Selässä olevan apinan kohtaaminen on melko epätodennäköistä. Siten merkityksenannossa eivät ihmisten erilaiset kokemukset ole keskeisessä asemassa. Apinan kantaminen selässä ei kuitenkaan hevin hahmotu miellyttäväksi kokemukseksi. Negatiiviset mielteet johtavat tulkintaan *raskas kuorma*. Sen sijaan lukiolaisen arjessa reppu on luonteva konkreettinen assosiaatio.

- (23) Kellegil on raske koorem kanda. ‘Jollakulla on raskas kuorma kannettavanaan.’ (OpM1)
 (24) Reppu selässä. (JOElukM29)

Jos apinaa pitäisi kuvata jollekulle, monet kenties kiinnittäisivät huomiota sen vikkelyyteen, jopa levottomuuteen. Siten siihen voi vertautua ylienerginen ihminen

- (25) Arvan että se tarkoittaa sitä että joku ihminen on jostain syystä aika häiriytynyt, hermostunut, ei pysty toimimaan rauhallisesti päämäärän suuntaan, ehkä ihan fyysisestikin ei pysy paikoillaan. (KiM4)

Vesi on suihkussa käymisen olennainen elementti. Kastumisen voi aiheuttaa myös usein yllättäväkin luonnonilmiö, sade. Sen yhteydessä verbi *joutua* tuntuu melko luontevalta. Epämiellyttävänä pidetty märkyys rinnastuu myös muihin kielteisiin kokemuksiin.

- (26) Joutua sateen alle (JOElukN4)
 (27) mingi olukord muutub halvemaks nagu oleks märjaks saanud. ‘Jokin tilanne pahenee kuin olisi kastunut.’ (KiN7)
 (28) Keegi ebaõnnestub? Märjaks saamine seostub negatiivsega. ‘Joku epäonnistuu. Kastuminen liittyy negatiiviseen.’ (OpM1)
 (29) (joku) joutuu kärsimään (JOElukM40)

Jos tulkittaessa idiomia (*joku näkee punaista*) avainsanaksi hahmotuu värisana, luontevaa on tukeutua punaisen yhteen esiintymisympäristöön, liikennevaloihin. Tämä pysähtymistä vaatimisen konkretia

luonnollistaa rinnastuksen asiayhteyden ulkopuoliseenkin käyttäytymiseen: toiminta on syytä päättää.

- (30) Võib-olla tähendab see, et (keegi) tunnetab mingit ohtu, kardab midagi. Punane on ikka ju ohu märk, hoiatav värv näiteks valgusfooris. 'Ehkä se tarkoittaa, että joku tajuaa vaaran, pelkää jotain. Onhan punainen vaaran merkki, varoittava väri esimerkiksi liikennevaloissa.' (KiN7)
- (31) Kuullostaa vähän siltä että joku näkee punaista valoa, että hänen pitäisi lopettaa jonkun asian tekeminen. (OpN9)

Ihan sikana -idiomin herättämät mielikuvat sian ominaisuuksista on mahdollista yhdistää ihmiseen. Ihmisen ja eläimen vertaileminen on hyvin tavallista. Sikaan liitetyn likaisuuden ja ihmisen vähemmän miellyttävän käytöksen väliltä löydetään vastaavuutta.

- (32) Keegi käitub väga ebaviisakalt? Eesti keeles võib öelda "käitub nagu siga". 'Joku käyttäytyy kovin töykeästi? Viron kielessä voi sanoa "käitub nagu siga" [käyttäytyy kuin sika].' (OpM10)
- (33) Voi olla, kun ihminen ei ole kohtelias ja ei saa käyttäytyä oikeasti. Tällainen selitys, koska tavallisesti, kun sanoo, että ihminen on kuin sika, sitten se tarkoittaa, että hän ei ole kohtelias, hyvä ihminen. (OpN5)

Lusikka pohjassa -idiomin viimeinen sana voi synnyttää mielikuvan jonkin loppumisesta. Ehtyneen asian abstraktisuusaste voi vaihdella, joten puuttua voi joko rahaa tai vaihtoehtoja.

- (34) Olisiko, että on huonossa jamassa, esim rahat loppu tai muu elämän pohja-hetki. (KiN2)
- (35) Jollakulla on loppunut vaihtoehdot. En tunne sanontaa, mutta kuulostaa loogiselta – puuro on kullosta loppunut. (OpN7)

Jo ankan vaappuva kävelytyyli on kytkettävissä työläseen etenemiseen. *Rampa*-adjektiivi vahvistaa syntynyttä mielikuvaa. Sinänsä ramman ankan olemassaolon on vaikea kuvitella todellistuvan, joten merkitystä etsivä vaihtaa eläimen ihmiseksi. Tällaiset siirtymät eivät ole harvinaisia metaforien tasolla: ihminen vertautuu esimerkiksi leijonaan ja karhuun. Idiomienkin taustalla on monesti metafora. Raajojen tavallista

huonempi toimivuus abstrahoidaan. Enää ei ole kyse vammasta joh-
tuva liikkumisen hankaluus, vaan se seuraukset nähdään yleisemmällä
tasolla suorituskyvyn erilaisena heikentymisenä. Kyse voi olla edelleen
fyysisestä mutta myös henkisestä suorituskyvystä.

- (36) Keegi on hädine. Vigane part viitab hädisusele. 'Joku on huonokuntoi-
nen. Raajavammainen ankka viittaa heikkouteen.' (OpM10)
- (37) Olisiko, että on huono jossakin? Oletan, että rampa tarkoittaa jotenkin
ontuvaa? (KiN2)

Idiomissa *puhuu tanskaa* tanskan kieli hahmottuu vaikeasti ymmärret-
täväksi. Sitä kautta päästään yleistyksen, jonka mukaan puhuja ei saa
sanomaansa perille joko sen ajatuksellisen sekavuuden tai ilmaisun epä-
selvyyden vuoksi:

- (38) Puhuu täysin ymmärtämättömiä asioita. Tanska on suomalaisille
ymmärtämätön/hankalin skandinavinen kieli, sen takia. (KiN2)
- (39) Keegi ajab segast juttu. Pakun sellist tähendust, sest taani keel kõlab
paljudele sellise sega-pudruna. 'Joku puhuu sekavia. Tarjoan tämän
merkityksen, koska tanska kuulostaa monille sellaiselta sekapuuroilta.'
(OpN4)
- (40) Ei saa selvää puheesta. (JOEluk21M)

Vega-Moreno (2001: 86, 101) on kritisoinut aiempia tutkimuksia siitä,
ettei niissä riittävästi selitetä, miten idiomin merkitys rakentuu osiensa
varassa. Tässä luvussa käsitellyistä esimerkeistä on nähtävissä, että tul-
kittaessa idiomeja on konstituenttiin kytkeytyvillä mielikuvilla suuri
merkitys. Saatavilla olevan tiedon perusteella vastaaja kykenee pääty-
mään johonkin kuvaannolliseen merkitykseen. Informanttien antamien
tulkintojen perusteella merkityksen hakeminen pysähtyy eri abstrak-
tiotasoille. Esimerkiksi idiomin *lusikka pohjassa* voivat loppua paitsi
rahat myös vaihtoehdot. Kaiken kaikkiaan tämän luvun esimerkeissä on
edetty melko korkealle abstraktiotasolle. Päätelyn taustalla on abstra-
hointia ja assosiaatioita. Joistain vastauksista näkyy hyvin siirtyminen
kirjaimellisesta merkityksestä kuvaannolliseen. Kun *lusikka* on pohjassa
ja puuro siten kulhosta loppunut, vaihtoehtojakaan ei enää ole.

4. Idiomien holistis-figuraatiivinen merkitys

Idiomien merkitystä ei voi rinnastaa sen konstituenttien merkityksiin. Se perustuu yleiseen maailmantietoon, johon käsitemaailmamme sisältyy. Siten idiomeja voidaan pitää lähinnä käsitteellisinä; ne eivät ole niinkään tai ainakaan pelkästään lingvistisiä. (Kövecses 2002: 201.) Idiomien merkitys on useimmiten abstrakti, vaikka se koostuisi yksinkertaisista konkreettis-tarkoitteellisista sanoista (Nenonen 2002: 65). Tässä luvussa esitellään niitä tapauksia, joissa idiomien tulkitsija on edennyt korkealle käsitteelliselle tasolle. Vastaajien tulkinnoista ei ole enää nähtävissä yhteyttä yksittäisen idiomikonstituentin sisältämään ensyklopediseen tietoon. Joissain tapauksessa on mahdollista, että idiomien merkitys on tuttu. Jos idiomeja ei tunneta, merkitystä etsitään lähinnä leksiemien muodostaman kokonaisuuden pohjalta.

Jos vastaaja muistaa, että Baabelin tornin rakentamisesta seurasi rangaistuksena kielten sekaannus, se vaikuttaa hänen tulkintaansa kyseisestä idiomista. Hän kykenee irtautumaan esineellisestä tornista ja ottamaan lähtökohdaksi nimenomaan tapahtumien aiheuttamat kielelliset ongelmat. Osa vastaajista tietää sanonnan kansainvälisyyden, jolloin vieraiden kielten hallinnasta on apua merkityksen löytämisessä. Ylimielisyys on syynä yksikielisyyden vaiheen päättymiseen, ja osa kaikkien ryhmien vastaajista hahmottaa syntyneen uuden tilanteen:

- (41) Kansainvälinen sanonta, paljon eri kielisiä-taustaisia ihmisiä-asioita yhdessä; "hyvin kirjava" (KiN2)
- (42) Joku iso väärinkäsitys, ihmiset ei ymmärrä toisiaan, puhuvat eri kieliä. Sanonta on käytössä useissa kielissä. (OpN7)
- (43) kellestki on raske aru saada 'jotakuta on vaikea ymmärtää' (OpM8)
- (44) Mitmekeelne 'Monikielinen' (OpN3)

Muistuma tapahtumista ei ehkä liity lainkaan kieleen, mutta jotain vähemmän suotuisaa oletetaan sattuneen:

- (45) Kuulostaa vähän siltä että jotain kaootista on tapahtunut? (OpN9)
- (46) jokin on sekaisin (JOElukN46)

Idiomin (*jollakulla*) on *apina selässä* tulkinnassa irrottaudutaan konstituenttien konkreettisista merkityksistä. Idiomin tulkinta varsinkin ilman kontekstia ei ole helppoa. Lähtökohdana voi olla edelleen ajatus liikkuvaisen apinan kantamisen hankaluudesta, joten abstraktilla tasolla tulkinnan keskiössä on analogian avulla tilanteen problemaattisuus.

- (47) Toinen idea on se, että se apina on kuin ongelma. Jotain sellaista, joka häiritsee ihmisellä elää. (OpN5)
 (48) jollakin on paljon huolia ja murheita (JOElukN13)

Ottaa aivoon -idiomin joissain tulkinnoissa ollaan jo hyvin abstraktisella tasolla. Tulkinnan lähtökohdaksi on otettu aivojen kytkeytyminen järjelliseen toimintaan ja ymmärtämiseen, mikä tuottaa loogisia tulkintoja:

- (49) Ehkä se tarkoittaa, että joku alkaa toimimaan rationaalisesti. (OpN9)
 (50) Keegi võtab teadmiseks. Aju seostub mõistmisega. 'Joku sisäistää tiedon. Aivot liittyvät ymmärtämiseen.' (OpM10)

Idiomin (*joku*) *näkee punaista* merkityksen päättelyä helpottaa, mikäli härkätaistelukonteksti on tuttu:

- (51) Sekin on kansainvälinen. Härkä näkee punaista – raivostuu. (KiN2)
 (52) Ma arvan, et see tähendab ärritumist, isegi vihastumist ja et see tuleb härjavõitluse metafoorist. "Punaista" on siin ka nagu objekt, mis põhjustab emotsioon. 'Arvaan, että se tarkoittaa ärsyyntymistä jopa suuttumista ja että se tulee härkätaistelu-meraforasta. "Punaista" on siinä myös kuin kohde, joka aiheuttaa tunteen.' (OpM8)

Jos härkätaistelutausta ei ole tulkinnassa läsnä, punainen symboloi yleisemmällä tasolla pahuutta. Myös kytkeä vereen antaa lähtökohdan negatiiviselle tulkinnalle.

- (53) Kelleski/milleski ainult halba nägema (punane kui ohuvärv). 'Näkee jossakussa/jossakin vain paha (punainen on vaaran väri)' (OpN4)
 (54) Tai, kui ihminen on tilanteessa, kun kaikki on huono, koska veri on punainen. (OpN5)

Käsitys vaaleanpunaisten silmälasien läpi katsotun todellisuuden liallista myönteisyydestä tuottaa yhden tulkinnallisen vaihtoehdon

- (55) On sarnane – roosade prillide – väljendiga (et keegi suhtub naiivselt & liiga heausklikult kellesegi). ‘On samanlainen kuin ilmaus vaaleanpunaiset silmälasit (että joku suhtautuu naiivisti & liian hyväuskoisesti johonkuhun).’ (OpM8)
- (56) Tiedän, että kui ihminen on rakastunut, sitten sanotaan, että hänellä on pinkit silmälasit. Voi olla, että se on sama. (OpN5)

Idiomi (*joku*) *laittaa rukkaset naulaan* on visuaalisesti vahva kuvaus tarpeellisten työvarusteiden panemisesta syrjään. Siirtymä töiden lopettamisen merkitykseen on luonteva.

- (57) Kui kindad ära pannakse, siis ei tehta enam tööd. Läheb pensionile. ‘Kun hanskat laitetaan pois, töitä ei enää tehdä. Lähtee eläkkeelle.’ (OpM10)
- (58) Ehkä joku lopettaa jonkinlaisen projektin tai lopettaa työt / luopuu töistä. (OpN9)
- (59) Keegi lõpetas oma projektiga / tööga. Joku lopettaa oman projektin / työn. (OpN11)

Idiomin (*jollakulla*) *ei oo kaikki muumit laaksossa* merkitystä ei voi rakentaa yksittäisten konstituenttien varassa. Holistinen tulkinta johtaa kuitenkin oikeaan merkitykseen. Jälkimmäisessä esimerkissä vastaajalla on tosin muistissaan toinen samanmerkityksinen, kuitenkin rakenteeltaan eroava sanonta:

- (60) Kuulostaa hauskalta! Ehkä tarkoittaa, että (joku) on yksinkertainen, tai että (jollakulla) ei ole kaikki (päässä/ elämässä) kunnossa. (KiN1)
- (61) Ei tietoa. On aavistus että se tarkoittaa sama kun ruuvit löysällä. (Ki M4)

Rampa ankka -idiomin merkityksen voi hahmottaa visuaalisen konkreetian kautta (Cacciari 1993: 40–41). Annetuista vastauksista on nähtävissä, miten terveyden arvostus korostuu. Rampaan ankkaan vertautuville on yhteistä eritasoinen osaamattomuus ja kyvyttömyys:

- (62) Voi olla se on sanottu tyhmästä naisista. (OpN1)
 (63) Keegi, kes ei saa millegagi hakkama. 'Joku, joka ei pärjää missään.'
 (OpN3)
 (64) kyvytön tai toivoton jossain tekemisessä (JOElukN25)

Annetuista tulkinnoista paljastuu tietynlaista affektiivisuutta. Jos lähtökohtana ovat esimerkiksi ramman ankan herättämät tunteet, idiomien painopisteeksi nousee henkilöön kohdistettu myötätunto:

- (65) Keegi on ebaõnnelik. 'Joku on onneton.' (OpM1)
 (66) Vist öeldakse, kui keegi on haletsusväärne. 'Ehkä sanotaan, kun joku on sääliittävä.' (OpN12)

Idiomin *nakit silmillä* tulkinnoissa ei enää keskitytä näkökykyä suoraanaisesti estäviin asioihin. Annettujen selitysten uusi ulottuvuus on se, että tilanne saattaa joko mahdollistaa kuvitteellisen todellisuuden avautumisen tai sitten johtaa asiantilojen vaillinaiseen oivaltamiseen:

- (67) Ehkäpä tarkoittaa, että joku ei pysty näkemään maailmaa sellaisena mitä se oikeasti on. (TARopN2)
 (68) Ehkä jos joku ei pystyy näkemään tai ymmärtämään tilannetta (KiM4)

Edellä olevissa tulkinnoissa on irtaannuttu konstituenteista ja niihin liittyvästä tiedosta, ja tulkinnat ovat kokonaisvaltaisempia ja figuratiivisempia. Silti idiomien merkitystä haettaessa taustalla on myös jotain konkreettista (Ingo 2000: 35–36). Toisaalta kiinnostavaa on se, että abstrakteihinkin tulkintoihin näyttävät vaikuttavan jaetut mutta myös yksilölliset kokemukset asiasta. On oletettavissa, etteivät kaikki vastaajat tunne kyselyn kaikkia kulttuurisidonnaisia idiomeja. Jotkin niistä kytkeytyvät hyvinkin suppeaan viitekehykseen (Vulchanova ym. 2011: 225). *Baabelin torni* -idiomin merkitys on vaikea päätellä, jollei raamatullinen tausta ole tuttu. Idiomin *apina selässä* tietäminen ei ole ongelmallista, jos harrastaa urheilua tai lukee urheilupalstoja. *Puhua tanskaa* -idiomille löytyy vastauksissa useita samansuuntaisia, sinänsä loogisia selityksiä eriaisteisesta epäselvyydestä. Nuorison sille antama merkitys 'öksentä' tuntuu täysin mielivaltaiselta, vaikka se saakin tukea toisesta

samamerkityksisestä idiomista *puhua norjaa*. Ylenantamisen merkitys oli tuttu vain yhdelle – keski-ikäiselle – testiin osallistujalle.

Idiomien läsnäolijat, niissä esiintyvät toimijat, kokijat tai luonnehdinnan kohteet ovat jo semanttisen kategoriansa (ihminen, eläin, esine, ilmiö) perusteella ohjaamassa tulkintoja tiettyyn suuntaan (Ingo 2000: 35–36.) Esimerkiksi apinaan ja torniin liittyvät ominaisuudet assosioidaan hyvin erilaisiin asioihin. Myös merkitysten päättely eroaa: apina selässä on helposti abstrahoitavissa ongelmaksi, mutta tornin yhteydessä joutuu tavoittelemaan jotain kokemuksen perusteella tuttua tornia, joka auttaisi tulkinnassa. Idiomien läpinäkyvyydellä on tulkintojen kannalta suuri merkitys: figuratiivisia merkityksiä on löydettävissä. Levoton apina ei ole helppo kantamus, minkä vuoksi tilanne voi edustaa ongelmaa ylipäänsä. Samoin rampa ankka toimii kyvyttömän henkilön metaforana.

5. Äidinkielen vaikutus tulkintoihin

Kun kyse on läheisistä sukukielistä, on kiinnostavaa tietää, hyödyntävätkö vironkieliset omakielisiä idiomejaan suomenkielisten idiomien merkityksiä päätellessään. Esimerkiksi kreikankielisten englanninopiskelijoiden on havaittu etsivän idiomeille omakielisiä vastineita. He uskoivat löytävänsä niiden avulla täsmällisen merkityksen, jota he olivat ennen sitä lähinnä arvuutelleet. (Katsarou 2010: 289.) Varsin odotuksenmukaista on, että vieraan kielen oppijoiden turvautuminen äidinkieleensä L2-idiomeja prosessoidessaan voi joko edistää tai haitata heidän kykyään ymmärtää niitä. Cornell (1999: 6) käyttää ilmiöstä nimitystä *interlingual factor* 'kielenvälinen tekijä'.

Äidinkielestä voi olla hyötyä nimenomaan siinä tapauksessa, jos kohdekielen ja äidinkielen idiomit ovat samanlaisia tai ne muistuttavat toisiaan riittävästi. Mikäli yhtäläisyyksiä ei juuri ole, merkityksen selvittäminen tietysti vaikeutuu. (Irujo 1986: 287.) Toisaalta useat tutkimukset ovat osoittaneet, että L2-oppijat eivät kovinkaan todennäköisesti hyödynnä L1-tietoaan, mikäli he havaitsevat aineksen figuratiivisuuden.

Tällaisella asennoitumisella voi olla alun alkaen “väärää siirtovaikutusta”, kun kohdekielisen idiomien merkitystä pohditaan (Cooper 1999: 238).

Kieltenvälinen vaikutus on kuitenkin osallisena siihen, miten kielenoppija arvioi idiomeja ja miten hyvin hän kykenee tunnistamaan niiden merkityksiä. Jos oppija kohtaa L2-idiomin, jossa on samoja sanoja kuin lähtökielellä, hän pitää sitä tuttuuna, vaikkei olisi siihen aiemmin törmännytään. Tällöin hän kykenee mitä todennäköisimmin tunnistamaan sen merkityksen. Hän kykenee päättämään merkityksen samaan tapaan kuin äidinkielliset puhujat (Carroll ym. 2018: 40). Lisäksi on olemassa paljon todisteita siitä, että siirtovaikutus on entistä todennäköisempää silloin, kun kielet ovat lähi- eivätkä vain etäsukulaisia (Cenoz 2001, 2003).

Forssten (2019: 31) havaitsi, että vironkieliset ymmärsivät helpoiten englanninkielisiä idiomeja, jos ne olivat identtisiä virolaisten idiomien kanssa ja jos edes jokin konstituenteista oli tulkittavissa kirjaimellisesti. Sen sijaan kielteistä siirtovaikutusta aiheutui siitä, jos äidin- ja kohdekieliset idiomit olivat vain osittain samanlaisia. Niiden ymmärtäminen saattoi olla jopa vaikeampaa kuin sellaisten läpinäkymättömien idiomien, joilla ei ollut virossa vastineita lainkaan. Toisaalta ongelmia aiheuttaa sekin, jos toisiaan muistuttavilla sanonnoilla on eri merkitykset L1:ssä ja L2:ssa. Törmääminen sanontojen tasolla “petollisiin ystäviin” johtaa virheellisiin ratkaisuihin.

Oletuksena on, että vironkieliset suomalaisten idiomien merkityksiä etsiessään käyttävät hyväksi omakielisiä sanontoja. Seuraavassa viron idiomeja muistuttavia suomen idiomeja on sijoitettu Lauferin (2000: 188) mallin mukaan neljään ryhmään. Tarkoituksena on selvittää, millaisista lähtökohdista yhtäläisyyksiä etsitään.

Ensimmäisessä ryhmässä suomen ja viron idiomit ovat (lähes) täysin toistensa identtisiä käännösvastineita. Sanonnat kaksiteräisestä miekasta (viro: *kahe teraga mõõk*) ja väärän puun alla haukkumisesta (viro: *haugub vale puu all*) ovat tuttuja useimmissa muissa länsimaissa:

- (69) kahe otsaga asi, ühteageu võib asi olla hea ja halb, eesti keeles: kahe teraga mõök 'kaksiippiuinen asia, asia voi olla yhtä aikaa hyvä ja huono, viroksi: kahe teraga mõök' (KiN6)
- (70) Viroksi "haugub vale puu all" [haukkuu väärän puun alla]. Sama tarkoitus, elikkä riitelee väärän henkilön kanssa, jonka syy tämä ei ole eikä todellakaan pysty auttamaan/korjaamaan. (OpM6)

Englannin lingua franca -asemasta kertoo, että suomenkielistä idiomia (*haukkua väärää puuta*) ei välttämättä verrata viron- vaan englanninkieliseen vastineeseen:

- (71) Joku on ymmärtänyt väärin jonkin tilanteen, englanniksi sama sanonta. (OpN7)

Sormien syyhyäminen on sukukielissä yhteinen oire halukkuudesta työtököön. Virossa kiinnostava kontekstin lisäulottuvuus on se, että idiomissa saattaa kytkeytyä varkaan aktiivisuuteen:

- (72) tahaks väga tööd teha, eesti keeles: sõrmed sügelevad töö järele 'tahotoisi tehdä paljon töitä: sormet syyhyävät työn perään' (KiN6)
- (73) Varastab. Vargal sõrmed sügelevad. 'Varastaa. Varkaan sormet kutiavat / syyhyävät.' (OpN12)

Idiomille (*jokin*) *ottaa aivoon* löytyy virolainen vastine *ajudele käima* 'häiritä, ärsyttää' on ehkä auttanut merkityksen löytymistä:

- (74) Jokin häiritsee, ärsyttää. Ottaa päähän. (KiN2)
- (75) Se on sitten, kun esimerkiksi toiset ihmiset sanovat jotakin ilkeää tai harmillista ja se ärsyttää sinua. Tai on jotakin ongelma, joka ärsyttää sinua. (OpN5)

Toiseen ryhmään kuuluvat viron ja suomen idiomit, joilla on yhteisiä piirteitä. Ne ovat vain osittain toistensa käännösvastineita. Kuolemisesta on mahdollista tehdä vähemmän juhlallinen kuvaamalla luopumista erilaisista työvälineistä tai muista arjen esineistä. Suomen idiomissa 'heitetään veivi,' virossa vastaavasti 'jousi/vieteri'. Myös vainajan jalkineiden asento voi olla idiomien visuaalinen lähtökohta.

(76) Väljend tähendab surema. Eesti keeles on ka vedru välja viskama. ‘Ilmaisu tarkoittaa kuolemista. Virossa on vedru välja viskama [heittää jousi ulos].’ (KiN7)

(77) Surema. Ei teadnud varem, aga tundub, nagu oleks eestikeelse “sussid püsti” vaste. ‘Kuolla. En tiennyt ennen, mutta se näyttää olevan viro-kielisen “sussid püsti” [tossut pystyssä] vastine.’ (OpN4)

Työn tekemisen lopettamiseen liittyy työasusteista luopuminen. Suomessa *laitetaan rukkaset naulaan*, kun taas virossa takki ripustetaan tai heitetään naulakkoon: *mantlit varna / nagisse riputama /viskama*.

(78) Ma arvan, et see on nagu – mantli varna panemine – et tööpäev on läbi ja võib puhata. ‘Arvaan, että se on kuin takin naulaan paneminen – työpäivä on ohi ja voi levätä.’ (OpM8)

Kohdatessaan idiomin *joutua suihkuun* useimmat vastaajat etsivät samanlaisuutta virokielisestä sanonnasta *vihma käest räästä alla sattuma* ‘joutua sateesta räystään alle’. Se on kuitenkin suomalaisen idiomin *joutua ojasta allikkoon* vastine, ja se toimii “petollisena ystävänä”. Ilmeisesti molemmissa sanonnoissa olennaisena osana oleva vesielementti mahdollistaa niiden kytkennän toisiinsa.

(79) Ma arvan, et see on nagu – sattus räästä alla – väljend. ‘Arvaan, että se on niin kuin ilmaus joutui räystään alle.’ (OpM8)

(80) Ajattelen, että se ehkä muistuttaa virolaista sanontaa “Sattus vihma käest räästä alla”. Joutuu siis entisestä pahempaan tilanteeseen. (KiM4)

Idiomille *joutua suihkuun* ‘joutua pois pelistä’ löytyy virosta vastine: *saadeti duši alla*. Jos se on tuttu, tulkinta on helppoa.

(81) saadeti duši alla, eemaldati mängust ‘lähetettiin suihkuun, poistettiin pelistä’ (KiN3)

Kolmannessa ryhmässä sanonnat eivät muistuta toisiaan, mutta niiden merkitys on (lähes) sama. Härkätaistelujen punaisen vaateen, muletan, vaikutukset ovat monelle tuttuja. Suomalaiset kiteyttävät suuttumisen kuvaamisen lyhyeen idiomiin *nähdä punaista*, kun taas virolaisessa toteamuksessa on läsnä myös härkä: *nagu punane rätik härjale mõjuma* ‘vaikuttaa kuin punainen liina/vaate härkään’.

- (82) Se taida olevan samanlainen sanontaa, kun viroksi “härjale punane rätik” [punainen vaate härälle]. Tarkoittaa silloin, että joku tulee vihaseksi. (KiM4)

Neljänteen ryhmään kuuluu osittain englannista käännettyjä, osittain supisuomalaisia idiomeja, joita ei samoin kielennettynä esiinny virossa. Tähän ryhmään kuuluu paljon idiomeja, joiden merkitystä monet eivät edes yrittäneet selittää (*olla härillään* tai *vetää herneet nenään*). Suomeen on viime aikoina lainautunut varsin runsaasti idiomeja englannista: esimerkiksi *apina selässä* ja *rampa ankka*. Kun vastineita ei virossa ole, ilman kontekstia merkityksen löytäminen on syntyneiden mielikuvien varassa.

Lainaidiomin *apina selässä* (engl. *to have a monkey on one's back*) *apinan* oletettu aktiivisuus johtaa merkitystä etsivän mieleen toisen vilkkaasti liikkuvan eläimen, muurahaisen. Muurahainen housuissa ja *apina selässä* vertautuvat toisiinsa epämiellyttävänä kokemuksina. Annettu ‘jokin vaivaa häntä’ -selitys on tulkittavissa synonyymiseksi sanonnan ‘jollakulla on ongelma’-merkityksen kanssa, joten rinnastus L1-idiomin johtaa oikeaan tulkintaan.

- (83) Arvan et see on sarnane väljendiga “sipelgad püksis”, et kellelgi on raske ennast kontrollida, sest teda häirib miski. ‘Arvaan että se samanlainen kuin ilmaisu “sipelgad püksis” [muurahaiset housussa], että jonkun on vaikea kontrolloida itseään, koska jokin vaivaa häntä.’ (OpM8)

Vaihtoehtoisessa selityksessä vastaajan huomio on kiinnittynyt sanaan *selkä*. Siihen keskittyminen johtaa muistumaan toisesta virolaisesta idiomista, joka johtaa erilaiseen tulkintaan:

- (84) Viroksi: “nagu ahv seljas” “(teine) elab seljas”. Tarkoittaa siis, että joku toinen henkilö on niin tarkkana katsomass mitä olet tekemässä, että se häiritsee. (OpM6)

Toinen englannista tullut laina on *rampa ankka* (engl. *lame duck*). Virolaiseen sanontaan on kirjattu huonosti liikkumisen laatu. Tätä kautta on päädyttävissä toimimattomuuden ulottuvuuteen:

(85) lonkab kahte jalga ‘ontuu kahdella jalalla [olla epäkunnossa]’ (KiM5)

Sanonta *lusikka pohjassa on* käännetty erittäin harvoin oikein. Joskus samaa tarkoittavaa idiomia etsitään tukeutuen siinä esiintyvistä komponenteista jompaankumpaan. Tällöin on törmättävissä “petolliseen ystävään”. Esimerkiksi virolaisen idiomien *näpud* (sormet) *põhjas* merkitys ‘rahat lopussa’ on ohjannut tulkintaa.

(86) Kõlab negatiiviselt, nagu “näpud põhjas”? ‘Kuulostaa kielteiseltä niin kuin “rahat lopussa”?’ (OpM10)

Lusikka-konstituenttiin keskittyminen mahdollistaa puolestaan toisen “petollisen ystävän” löytämisen:

(87) [---] viskas lusika nurka – on surnud / suremas ‘viskasi lusika nurkaan – on kuollut / kuolemassa’ (OpM8)

(88) Eesti keeles äkki sarnane “lusikat nurka viskama”? Se et migi asjaga alla andma, jätma pooliti, lopetamata. ‘Virossa ehkä samanlainen kuin “heittää lusikka nurkkaan”? Luovuttaa jossakin asiassa, jättää puolitiehen, lopettamatta sitä.’ (OpN11)

Vihreän kasvuston, yhtäältä puskan (*tulee puskasta*), toisaalta metsän (*mees metsast*), välinen yhteys voi olla yksi seikka, joka kytkee suomen ja vironkielisen sanonnan toisiinsa. Merkitys voidaan nähdä yleisellä tasolla yllättävyytenä tai konkretisoidaan viron idiomissa mainitun miehen tuntemattomuuteen

(89) Uskon sen sanonnan olevan samanlainen kun viroksi – mees metsast, tai must hobune – siis jotain odottamatonta. (KiM4)

(90) “keegi tuleb põõsast” võib tähendada sama, mis eesti keeles “mees metsast” ehk kui tuleb keegi täiesti tundmatu ja saadab midagi suurt korda. “Joku tulee pensaasta” voi tarkoittaa samaa kuin eestin kielen “mees metsasta” eli kun tulee joku täysin tuntematon ja saa jotain suurta aikaan.’ (OpN4)

Puhua tanskaa (tai *norjaa*) -idiomin merkityksen ‘öksentää’-tiesi vain yksi henkilö. Muiden vastauksissa tulee esille tanskan vaikeus. Vastaavasti virossa hahmotetaan kiina hankalaksi kieleksi. Rakenteen

yhtäläisyys (*puhua* + vierasta kieltä) on edistänyt samanmerkityksisyyden hahmottamista.

- (91) Soomlased vist ei mõista enamasti taani keelt. Eesti keeles öeldakse “räägib hiina keeles”. ‘Suomalaiset eivät ehkä yleensä ymmärrä tanskaa. Viron kielessä sanotaan “puhuu kiinaa” (OpM10)

Kun yleensä vertaillaan sukukieliä toisiinsa, ollaan kiinnostuneita nimenomaan yksittäisten sanojen mahdollisesta samanlaisuudesta. Viron ja suomen kielen kontakteissa useimmiten jo tekstiyhteydestä huomataan, mikäli oman kielen sanaa muistuttava elementti, esim. viron *viiner* ‘nakki’, on “petollinen ystävä” (Paajanen & Muikku-Werner 2012: 50). Kuten aikaisemmin on osoitettu, myös idiomin merkitystä tulkittaessa yksi sana voi olla ratkaisevassa asemassa. Parhaimmillaan se auttaa selvittämään sanonnan sisällön, pahimmillaan “petollisena ystävänä” johtaa harhaan. Esimerkiksi lyhyen *olla täpinöissä*-idiomin tulkinnassa tarjoutuu mahdollisuus etsiä käännösvastinetta yhden lekseemin tasolla. Tällä kertaa oletettu yhdenkaltaisuus viron *täpiline*-sanan figuratiivisen käytön kanssa muuttaa myönteisen innostuneisuuden kielteiseksi suutumukseksi.

- (92) Eesti keeles tähendab täpiline olla millegi peale ärrituda või närvi minna. Võiks siis olla närviline, ärritunud. ‘Viron kielessä olla täpiline tarkoittaa suuttumista tai hermostuneisuutta jostakin. Se voisi siis olla hermostunut, järkyttynyt.’ (KiN7)
- (93) Keegi on nii vihane, et on vihast täpiline. ‘Joku on niin vihainen, että hän on vihasta pilkullinen.’ (OpN12)

Viron ja suomen läheisen sukulaisuuden perusteella on totuttu siihen, että monet sanat ovat yhteisiä. Useimmiten oletus osoittautuu oikeaksi, mutta toki mahdollisuudesta päätyä uskomuksen liialliseen yleistämiseen ollaan tietoisia. Muodollisen opetuksen yhteydessä “petollisista ystäväistä” varoitellaan jo opintojen alkuvaiheessa. Edellä olevat esimerkit osoittavat, että samaa tarkoittavien aineiden etsintä ulotetaan idiomitasollekin ja että onnistuneeseen tulokseen päästään usein muttei aina.

6. Pohdintaa

Suuri osa testiin sisällytetyistä idiomeista oli virolaisille vastaajille tuntemattomia. Tosin kaikki suomalaisetkaan eivät tiedä niiden merkityksiä. Hankalien sanontojen valinta on mielekästä, koska tavoitteena on ollut kuvata nimenomaan ymmärtämisen strategioita, ei pelkkää hakua muistista. Aiemman tutkimuksen perusteella (Muikku-Werner & Penttilä 2014) oletuksena oli, etteivät tulkinnat ole täysin mielivaltaisia edes silloin, kun idiomi on lähes läpinäkymätön. Vastaukset paljastavat keinoja, joiden avulla sisältö kuitenkin oivalletaan. Niistä toivotaan olevan hyötyä tuntemattomia idiomeja kohdattaessa.

Ensimmäiseksi etsittiin vastausta kysymykseen, miten idiomia rakentavat konstituentit vaikuttavat figuratiivisen merkityksen rakentamiseen. Toisaalta tarkastelun kohteena oli se, onko toinen konstituentti toista tärkeämpi. Kun sanonta esiintyi irrotettuna kontekstista, varsin konkreettinenkin tulkinta oli mahdollinen vaihtoehto. Näin apinasta tulee kyttyrä. Toisaalta siirrytään myös abstraktisemmalle tasolle: muumeista tulee ihmisiä. Samoin rampa ankka on joku, joka näyttää vaivaiselta. Aina ei oikeaa figuratiivista merkitystä tavoiteta. Niinpä nenään vedetyt herneet on syytä poistaa. Hyvin usein huomio kiinnittyy ensimmäiseen (pois lukien *olla*-verbi ja tekijäviitteet kuten *joku*) konstituenttiin kuten *Baabeli*, mikä useimmiten on oikea ratkaisu, vaikka merkitys on vielä hukassa.

Toinen tutkimuskysymys kiinnittää huomion siihen, miten konstituentteihin kytkeytyvää ensyklopedista ja muuta esimerkiksi kokeuksellista taustatietoa hyödynnetään merkitystä etsittäessä. Nopeasti liikkuvan apinan kantaminen on hankalaa, joten se hahmottuu ikäväksi kuormaksi. Kastumisen epämiellyttävyys johtaa siihen, että suihkuun joutuvan oletetaan kärsivän. Aineiston perusteella osa informanteista nojautuu nimenomaan arkiseen kokemukseen ja rakentaa idiomien merkityksen sen varaan.

Kolmas tutkimuskysymys liittyy vastauksista hahmottuviin ymmärtämisprosesseihin: mikä edistää, mikä estää tulkintoja? Jo testattavien

saamissa ohjeissa käytetty termi sanonta johdattaa vastaajia etsimään abstraktia sisältöä. Lisäksi konstituenttien kombinoitumisen epäodotuksenmukaisuus on omiaan ohjamaan vastaajaa: kirjaimellisen tulkinnan avulla ei välttämättä löydy mielekästä sisältöä (esim. *nakit silmillä*). Vikkeläksi tiedetty apina hahmottuu vähemmän miellyttäväksi taakaksi, joten päästään ‘ongelman’ merkitykseen. Toisaalta rukkasten nauiaan laittamisen toiminnallisuus välittää vahvan visuaalisen mielikuvan, joka edistää merkityksen töiden lopettamista tavoittamista. Erilaiset assosiaatiot tukevatkin monesti merkityksen rakentamista, mutta toisaalta mielyhtymät ovat hyvin yksilöllisiä.

Neljänteen tutkimuskysymykseen kytkeytyy tarkastelun kohteena olevien kielten lähisukulaisuus: miten viron ja suomen idiomien mahdollinen samankaltaisuus vaikuttaa tulkintoihin, estääkö vai edistääkö se oikean merkityksen löytämistä? Sukukielten puhujat ovat tottuneet identtisiin aineksiin jo runsaan yhteisen sanaston myötä. Yhteisten idiomienkin löytäminen on tavallaan odotuksenmukaista. Jos viron ja suomen idiomit ovat lähes identtisiä, tunnistaminen ei ole ongelmallista. Toisaalta oletus samankaltaisuudesta voi osoittautua virheelliseksi. Äidinkielen siirtovaikutus on kielteistä nimenomaan “petollisten ystävien” vuoksi. Aiemmin on tehty joitain havaintoja siitä, että idiomi saatetaan ymmärtää väärin, jos tulkinnassa nojaututaan entuudestaan tuttuun sanontaan (Vulchanova ym. 2011: 226).

On oletettu, että kielenoppijat hyödyntäisivät idiomien merkityksen päättelyssä esimerkiksi samoja strategioita kuin äidinkieltensä yhteydessä (ks. Cooper 1999: 243–252). Suomalaiset käyttävät vastaavassa testissä (Muikku-Werner & Penttilä 2014) hyvin samantapaisia strategioita kuin virolaiset. Todennäköisesti virolaisillakin on käytössään L1-strategiat. Kun verrataan virolaisten ja suomalaisten vastauksia, havaitaan, ettei kummassakaan ryhmässä konstituenttien merkityksestä lähteminen johda välttämättä abstraktiotasoltaan oikeaan tulkinnaan. Kuitenkin oletus siitä, että idiomien merkitystä pääteltäessä varsin usein tukeudutaan sen erillisiin konstituentteihin, toteutui molemmissa kyselyissä.

Sekä suomen L1- että L2-puhujat turvautuvat paljolti ensyklopediseen tietoon. Lisäksi molemmat vastaajaryhmät etsivät päättelylle tukea sekä visuaalisista mielikuvista että aineiden perusteella rakentuvasta kausaalisuhteesta. Toisaalta esimerkiksi assosiaatioiden sisältö voi vaihdella henkilöittäin, minkä vuoksi oikeisiin tulkintoihin eivät aina päädy L1- eivätkä L2-puhujatkaan. Myös liiallinen konkretia voi johtaa harhaan. (Ks. Muikku-Werner & Penttilä 2014: 398.)

Kyselyyn vastanneet edustavat kahta väljärajaista ikäryhmää, koska haluttiin selvittää iän mahdollinen vaikutus päättelyn laatuun. Virolaisten vastaajaryhmien – keski-ikäisten ja suomea opiskelevien – ja toisaalta suomenkielisten lukiolaisten vastauksista ei ole löydettävissä mitään yksiselitteisiä eroja. *Heittää veivinsä* on tuttu keski-ikäisille virolaisille ja lukiolaisille, mutta *apina selässä* lähinnä vain virolaisille keski-ikäisille. Enimmäkseen lukiolaiset tiesivät tunnetiloja kuvaavien idiomien *ottaa aivoon*, *olla täpinöissä* ja *vetää herneet nenään* merkityksen. *Lusikka pohjassa*, *nakit silmillä* ja *puhua tanskaa* olivat vieraita lähes kaikille. Sen sijaan vanhimmat sanonnat *haukkua väärää puuta* ja *kaksiteräinen miekka* tunnettiin hyvin kaikissa ryhmissä (samanlaisista tuloksista ks. Penttilä & Muikku-Werner 2014: 169–172). On kuitenkin otettava huomioon, että kyselyyn vastanneiden kielitaito saattaa vaihdella paljonkin, joten määrälliset tulokset eivät ole suoraan vertailtavissa keskenään. Ne eivät olekaan tämän tutkimuksen keskeinen tarkastelukohde. Lisäksi on otettava huomioon, että kyselyyn vastanneiden määrä on pieni, joten tulokset kertovat vain siitä, millaisia idiomien tulkintastrategioita näillä suomen taitoja hankkivilla tai jo hankkineilla virolaisilla voi olla. Tarkoituksenahan oli tehdä lähinnä laadullista tutkimusta, ei määrällistä, joten tulosten yleistettävyyden selvittäminen ei ollut keskeinen päämäärä.

Moniin kysymyksiin olisi vielä löydettävä vastauksia: vaikuttaako idiomien ymmärtämiseen esimerkiksi sen esiintymistiheys? Mitä useammin idiomiin törmätään, sitä todennäköisemmin sen merkityskin tulee tutuksi. Millaista ohjantaa suomen kurseille osallistuvat toivoisivat saavansa sanontojen käytöstä? Milloin he uskaltavat aktiivisesti

käyttämään kohdekielen idiomeja? Tämänkaltaisen taustatietojen hankinta vaatii lisää tutkimusta.

Kaiken kaikkiaan kyselyvastaukset antavat moniulotteisen kuvan idiomien merkityksien jäljittämismenestyksestä. Suomea opiskelevat tai sitä muista syistä hallitsevat käyttävät useita erilaisia strategioita törmätessään heille tuntemattomiin sanontoihin (samantapaisista tuloksista ks. esim. Cooper 1999: 113). Kun kyselyssä oli tehty selväksi, ettei jäljitettävänä ollut lausumien kirjaimellinen merkitys, vastaaja vapautui punnitsemaan epätavallisempiakin tulkintamahdollisuuksia.

Kiitokset

Kiitokset Annekatrin Kaivapalulle, Karola Velbergille, Asta Öimille, Juha-Matti Aroselle, Tapio Hokkaselle, Samuli Häggille ja Hannu Remekselle sekä kaikille vastaajille monipuolisesta avusta sekä nimettömille arvioijille oivista kommentteista.

Lähteet

- Abel, Beate 2003. English idioms in the first language and second language lexicon: A dual representation approach. – *Second Language Research* 19 (4), 329–358. <https://doi.org/10.1191/0267658303sr226oa>
- Bulut, Türkey, İlkay Çelik-Yazıcı 2004. Idiom processing in L2: Through rose-colored glasses. – *The Reading Matrix* 4 (2), 105–116.
- Cacciari, Cristina 1993. The place of idioms in a literal and metaphorical world. – Cristina Cacciari, Patrizia Tabossi (eds.). *Idioms. Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 27–55.
- Cacciari, Cristina, Sam Glucksberg 1991. Understanding idiomatic expressions: The contribution of word meaning. – Greg B. Simpson (eds.). *Understanding Word and Sentence*. Amsterdam: North Holland, Elsevier science publishers B. V., 217–240. [https://doi.org/10.1016/S0166-4115\(08\)61535-6](https://doi.org/10.1016/S0166-4115(08)61535-6)
- Cacciari, Cristina, Patrizia Tabossi 1988. The comprehension of idioms. – *Journal of Memory and Language* 27 (6), 668–683. [https://doi.org/10.1016/0749-596X\(88\)90014-9](https://doi.org/10.1016/0749-596X(88)90014-9)
- Carrol, Gareth, Jeannette Littlemore, Margaret Gillon Dowens 2018. Of false friends and familiar foes: Comparing native and non-native understanding of figurative phrases. – *Lingua* 204, 21–44.

- Cenoz, Jasone 2001. The effect of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition. – Jasone Cenoz, Britta Hufeisen, Ulrike Jessner (eds.). *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters, 8–20. <https://doi.org/10.21832/9781853595509-002>
- Cenoz, Jasone 2003. The role of typology in organization of the multilingual lexicon. – Jasone Cenoz, Britta Hufeisen, Ulrike Jessner (eds.). *The Multilingual Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 103–116. https://doi.org/10.1007/978-0-306-48367-7_8
- Cieślicka, Anna 2006. Literal salience in on-line processing of idiomatic expressions by second language learners. – *Second Language Research* 22 (2), 115–144. <https://doi.org/10.1191/0267658306sr2630a>
- Cieślicka, Anna 2015. Idiom acquisition and processing by second/foreign language learner. – Roberto Heredia, Anna Cieślicka (eds.). *Bilingual Figurative Language Processing*. New York: Cambridge University Press, 208–244. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139342100.012>
- Cooper, Thomas C. 1999. Processing of idioms by L2 learners of English. – *TESOL Quarterly* 33 (2), 233–262.
- Cornell, A. 1999. Idioms: An approach to identify major pitfalls for learners. – *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 37 (1), 1–21. <https://doi.org/10.1515/iral.1999.37.1.1>
- De Caro, Eliana E. R. 2009. The advantages and importance of learning and using idioms in English. – *Cuadernos de Linguística Hispánica* 14, 121–136.
- Forssten, Rita Anita 2019. A comparison of factors affecting Estonian EFL learners' idiom comprehension. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 15, 21–34. <https://doi.org/10.5128/ERYa15.02>
- Geeraerts, Dirk 1995. Specialization and reinterpretation in idioms. – Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andre Schenk, Rob Schreuder (eds.). *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 57–73.
- Geeraerts, Dirk 2002. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions. – René Dirven, Ralf Pörings (eds.). *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 435–465.
- Giora, Rachel 2002. Literal vs. figurative language; different or equal? – *Journal of Pragmatics* 34 (4), 487–506. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(01\)00045-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(01)00045-5)
- Glucksberg, Sam 2001. *Understanding Figurative Language. From Metaphors to Idioms*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195111095.001.0001>

- Gutt, Ernst-August 1991. *Translation and Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Honkonen, Tuulia 2002. Kuvakieli oppimisen ongelmana. Miten ulkomaalainen suomen oppija ymmärtää kuvakielisiä ilmaisuja? Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Ingo, Rune 2000. Idiomi toisen kielen idiomin semanttis-pragmaattisena käännös-vastineena. – *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii*. Åbo: Åbo Akademis tryckeri, 33–45.
- Irujo, Suzanne 1986. Don't put your leg in your mouth: Transfer in the acquisition of idioms in a second language. – *TESOL Quarterly* 20 (2), 287–304. <https://doi.org/10.2307/3586545>
- Katsarou, Eirene C. 2010. *The Use of Lexical Inferencing Strategies in the Identification and Comprehension of L2 Phrasal Idioms during Reading by Greek Learners of English*. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Descriptive and Applied Linguistics. Department of Language and Linguistics, University of Essex.
- Korhonen, Jarmo 2001. *Alles im Griff. Homma hanskassa*. Helsinki: WSOY.
- Korhonen, Jarmo 2018. *Fraseologia: kiinteiden sanayhtymien tutkimus*. Helsinki: Finn Lectura.
- Kortelainen, Kristiina 2011. *Ei ole kaikki muumit laaksossa: Tutkimus suomen kielen idiomikonstruktion produktiivisuudesta*. MA thesis. University of Turku, Department of Finnish.
- Kövecses, Zoltán 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Laufer, Batia 2000. Avoidance of idioms in a second language: The effect of L1-L2 degree of similarity. – *Studia Linguistica* 54 (2), 186–196. <https://doi.org/10.1111/1467-9582.00059>
- Makkai, Adam 1972. *Idiom Structure in English*. Haag: Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110812671>
- Muikku-Werner, Pirkko, Esa Penttilä 2014. Idiomit osana kielikontakteja: laina-idiomien merkityksen päättelyä. – *Virittäjä* 3, 372–407.
- Mäntylä, Katja 2004. *Idioms and Language Users: The Effect of the Characteristics of Idioms on their Recognition and Interpretation by Native and Non-native Speakers of English*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 13. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Nenonen, Marja 2002. *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 29. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nunberg, Geoffrey, Ivan A. Sag, Thomas Wasow 1994. Idioms. – *Language* 70 (3), 491–538. <https://doi.org/10.1353/lan.1994.0007>

- Paajanen, Ilona, Pirkko Muikku-Werner 2012. Tee on kitsas – onko ‘tee kitkerää’ vai oletteko ‘te saita’? Suomalaiset opiskelijat viroa ymmärtämässä. – *Lähi-vördlusi. Lähivertailuja* 22, 219–258. <https://doi.org/10.5128/LV22.08>
- Penttilä, Esa, Pirkko Muikku-Werner 2014. Understanding translated vs. non-translated figurative idioms: Results of a questionnaire survey. – Lea Meriläinen, Heli Paulasto, Helka Riionheimo, Maria Kok (eds.). *Language Contacts at the Crossroads in Disciplines*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholar Publishing, 161–191.
- Penttilä, Esa, Marja Nenonen, Jussi Niemi 1998. Cultural and biological bases of idioms: A crosslinguistic study. – Jussi Niemi, Terence Odlin, Janne Heikkinen (eds.). *Language Contact, Variation, and Change. Studies in Languages* 3. Joensuu: University of Joensuu, 234–245.
- Piirainen, Elisabeth 2012. *Widespread Idioms in Europe and beyond: Toward a Lexicon of Figurative Units*. New York: Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/978-1-4539-0845-7>
- Pilli-Sihvola, Lotta 2017. Äimän käkenä vai peruskauraa? Äidinkieliset ja S2-puhujat erilaisten sanontojen jäljillä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Sprenger, Simone, Willem J. M. Levelt, Gerard Kempen 2006. Lexical access during the production of idiomatic phrases. – *Memory and Language* 54 (2), 161–184. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2005.11.001>
- Tabossi, Patrizia, Rachele Fanari, Kinou Wolf 2005. Spoken idiom recognition: Meaning retrieval and word expectancy. – *Journal of Psycholinguistic Research* 34, 465–495. <https://doi.org/10.1007/s10936-005-6204-y>
- Tabossi, Patrizia, Francesco Zardon 1993. The activation of idiomatic meaning in spoken language comprehension. – Cristina Cacciari, Patrizia Tabossi (eds.). *Idioms. Processing, Structure, and Interpretation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 145–162.
- Vega-Moreno, Rosa Elena 2001. Representing and processing idioms. – *UCL Working Papers in Linguistics* 13, 73–109.
- Vega-Moreno, Rosa Elena 2005. Idioms, transparency and pragmatic inference. – *UCL Working Papers in Linguistics* 17, 389–425.
- Vulchanova, Mila, Valentin Vulchanov, Margarita Stankova 2011. Idiom comprehension in the first language: A developmental study. – *Vigo International Journal of Applied Linguistics* 8, 207–234.

Liite 1. Kyselylomake

Hyvät vastaajat,
toivon teidän auttavan sanontojen, fraasien, ymmärtämistä käsittelevän tutkimuksen teossa. Ohessa on joukko sanontoja, ja toivon, että vastaatte esitettyihin kysymyksiin. Nyt ei ole olennaista se, onko vastaus ”oikein”, vaan kiinnostavaa on ennen kaikkea se, **miten sanonnan voi mielestänne ymmärtää ja miten selitätte päätymistänne valittuun merkitykseen**. Onko äidinkielessänne vastaavaa fraasia? Oma näkemyksenne on tärkeä. Monet suomalaisetkaan eivät tunnista oheisista fraaseista läheskään kaikkia. Tarkoituksena on verrata niitä tulkintoja, joita suomen äidinkielenään puhuvat ja suomea jonkin verran osaavat fraaseista antavat. Yksittäisten sanojen merkitykset voitte katsoa sanakirjasta mutta ei koko merkitystä fraasisanakirjasta, kiitos. Tuloksia tullaan käyttämään hyväksi mm. suomi toisena kielenä -opetuksessa. Antamianne vastauksia käsitellään luottamuksellisesti. Voitte vastata myös virokseksi, jos suomeksi vastaaminen on hankalaa.

Lämmin kiitos avustanne!

Pirkko Muikku-Werner, suomen kielen emeritaprofessori

Itä-Suomen yliopisto

pirkkomw@gmail.com

Vastaajan ikä:

Vastaajan sukupuoli:

Osatut vieraat kielet:

Jokaisesta sanonnan yhteydessä toivon vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1. Mikä on mielestänne sanonnan merkitys? Tunnetteko sanonnan entuudestaan?
2. Jos fraasi ei ole tuttu, mitä se mielestänne voisi tarkoittaa? Voitte kuvata merkitystä aivan omin sanoin. **Millä perusteella päädyitte omaan arvaukseenne?**

SANONNAT (Voitte vastata tälle paperille, myös sivujen kääntöpuolille, tai käyttää toista paperia.)

1. (joku) heittää veivinsä
2. (jokin) on Baabelin torni
3. (jollakulla) on apina selässä
4. (jokin) ottaa aivoon
5. (joku) joutuu suihkuun
6. (joku / jokin) on härillään
7. (joku) näkee punaista
8. (joku) on täpinöissä
9. (joku) laittaa rukkaset naulaan
10. (jotakin) ihan sikana
11. (joku) vetää herneet nenäänsä
12. (jollakulla) ei oo kaikki muumit laaksossa
13. (jonkun) sormet syyhyävät
14. (jollakulla) on lusikka pohjassa
15. (joku/jokin) on rampa ankka
16. (jokin) on kaksiteräinen miekka
17. (jokin) tulee puskaista
18. (joku) on nakit silmillä
19. (joku) puhuu tanskaa
20. (joku) haukkuu väärää puuta

Liite 2. Testivastausten prosenttiset jakaumat

Idiomit	Virolaiset opiskelijat (N = 13)		Virolaiset keski-ikäiset vastaajat (N = 7)		Suomalaiset lukiolaiset (N = 46)	
	oikein	ei vast.	oikein	ei vast.	oikein	ei vast.
1. heittää veivinsä	7,7	38,5	57,1	42,9	67,4	13,0
2. Baabelin torni	15,4	7,7	28,8	71,4	2,2	39,1
3. apina selässä	7,7	30,8	42,9	14,3	–	32,6
4. ottaa alvoon	15,4	23,1	42,9	57,1	89,1	–
5. joutua suihkuun	7,7	15,4	28,6	71,4	26,1	36,9
6. olla härillään	–	38,5	–	100,0	–	32,6
7. nähdä punaista	46,2	–	57,1	42,9	65,2	6,5
8. olla täpinöissä	15,4	15,4	14,3	71,4	91,3	2,2
9. laittaa rukkaset naulaan	69,2	23,1	57,1	42,9	23,9	15,2
10. ihan sikana	46,2	–	71,4	28,6	93,5	–
11. vetää herneet nenään	–	38,5	42,9	14,3	71,7	2,2
12. muumit laaksossa	46,2	–	71,4	14,3	86,9	4,3
13. sormet syyhyävät	76,9	23,1	100,0	–	30,4	13,0
14. lusikka pohjassa	–	15,4	–	100,0	2,2	60,9
15. rampa ankk	7,7	30,8	–	85,7	–	43,5
16. 2-teräinen miekka	61,5	15,4	71,4	28,6	52,2	23,9
17. tulla puskasta	15,4	–	57,1	14,3	84,8	4,3
18. nakit silmillä	–	7,7	14,3	85,7	4,3	47,8
19. puhua tanskaa	–	–	–	100,0	–	30,4
20. haukkua väärää puuta	76,9	–	85,7	14,3	65,2	17,4
Yhteensä	25,8	15,0	42,1	53,6	42,8	21,7

Understanding Finnish idioms – Estonian speakers' inference strategies

PIRKKO MUIKKU-WERNER

University of Eastern Finland

This article describes the strategies used by Estonian speakers to interpret meanings of Finnish idioms. The data consist of responses to a survey, in which the respondents were asked to write down their understanding of the meaning of 20 figurative phrases in Finnish. The respondents were L2 speakers of Finnish, and they were divided into two groups: students and the respondents older than students.

The purpose of the data analysis was to understand the reasoning processes that the respondents utilized while trying to arrive at the correct interpretation. The analysis focused on 1) how the meaning of different constituents guides the interpretation of idioms, 2) how encyclopedic knowledge is utilized in understanding the idioms and 3) how going beyond the concrete meaning of the constituents affects the reasoning. In addition, the study aimed at analyzing how the linguistic affinity of Finnish and Estonian contributes to the understanding of the idioms in the cognate language.

The analysis shows that Estonian L2 speakers of Finnish recognize Finnish idioms quite well. If the Estonian phrase has some resemblance with the Finnish one, the meaning is believed to be identical. However, the similarity can also be misleading: “false friends” are found not only at the level of words but also at the level of idioms.

Keywords: idiom; figurativeness; idiom constituents; L2-idioms; Estonian; Finnish

Pirkko Muikku-Werner

Itä-Suomen yliopisto PL 111, 80101 Joensuu, Finland
pirkko.muikku-werner@uef.fi